

KİTAP TANITMA ve TENKİDİ:

Doç. Dr. S. Hayri BOLAY

Teoman Durah, Canlılar Sorununa Giriş, İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, No: 3102. Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul, 1983 büyük boy x + 108 + 4 + 10 sayfa.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü doçentlerinden Dr. Teoman Durah, Biyoloji Felsefesi ile ilgili olarak Prof. Dr. Nermi Uygur'un nezaretinde hazırladığı doktora tezini yayınladı. Çalışmalarını Biyoloji Felsefesi üzerinde teksif eden T. Durah doktora çalışmasını olduğu gibi yayınlamamış; önsözünden anladığımızı göre, matbaada uzun süre sıra beklemiş olan kitabı, bu uzun müddet içinde biyoloji sahasındaki gelişmelere uygun olarak, şekil ve muhteva itibariyle bir takım değişikliklere tâbi tutmuş.

Araştırmacı, önsözünde okuyucuya felsefe ağırlıklı olan bu çalışmasının, uygulamaları tâyin eden tarihî ve sistematik çerçevede incelenmesi gereken teorileri ve bunlarla ilgili meseleleri ele aldığı ifade etmektedir.

Dr. Durah "Canlı-Cansız" diye esash bir ayrılığın olup olmadığını ana mesele olarak görmekte ve diğer meseleleri bunun etrafında döndürmektedir. Bu merkezî mesele, aynı zamanda "Yer kaplayan varlık-düşünen varlık" ikiliğini ortaya getirmektedir. Bu ikilik de "a priori bilme yetisinin biyolojik temelleri" meselesine hazırlık mâhiyetinde bir rol oynamaktadır. Araştırmacının esas maksadı da a priori olarak bilmenin temellerinin ne olduğu hususunu biyoloji felsefesi açısından inceleyebilmek için gereken zemini hazırlamaktır.

Bu anlayış içinde hazırlanan kitap dört ana başlıktan yahut dört bölümden meydana gelmektedir.

I- "Canlı Sorunun arka plânı"

II- "Çağımızda canlı sorunuyla ilgili spekulatif görüşler"

III- "Cansız-Canlı ikiliğini aşmak iddiasındaki Çağımız Canlılar biliminden (Biyolojiden) Kesitler"

IV- "Canlılar Felsefesinin Baş Sorunu: "Res Cogitans-Res Extensa"nın günümüzdeki durumuna bir bakış."

Şimdi bu ana başlıklar altında ele alınan tâlî başlıkların ve belli başlı tâlî meselelerin ne olduğuna bir göz atalım:

I. Bölümde: "Canlı-Cansız karşıtlığının Kökenleri" "Canlının, Bilimsel çerçevede işlenmeğe Başlanması", "Yaratılmış Varlık olarak canlı", "Mekanik bir varlık olarak canlı", "Gelişip Dönüşen Varlık olarak Canlı", "Mekanizm-Teknoloji Diyalektiği" ana başlıkları var. Bu ana başlıklar altında bir çok tâlî başlıklar da mevcut. Bu bölümde Dr. Durah, Aristo'dan Farabi'den başlayarak Descartes'a Kant'a kadar canlı probleminin geçirdiği safhaları ve teleolojiden mekanizme geçişi ortaya koymaktadır.

II. Bölümde ise "Biyoloji"; Metafizik spekülasyonu", "Spekülâtif görüşlerin, Biyolojiye Katkıları", "Metabiyoloji", "Parabiyoloji", gibi ana başlıklar göze çarpmaktadır. Bu bölümde Dr. Durah, bilhassa canlı ile ilgili biyolojik bulguların metafizik ve metobiyolojik yorumlarını ele alıyor. Bu hususta iki zıt cereyanın, mekanizmin ve vitalizmin, vitalizm içinde gayeciliğin kısa bir tahlilini yapıyor. Aynı zamanda parabiyoloji içerisinde meselenin kısmen ideolojik cephesine temas etmeyi ihmal etmiyor. Biyoloji ile dünya görüşünün, dünya görüşü ile din arasındaki bağıntının ne olduğunu ortaya koyarak, ilim adamının inançlarından, yaşadığı cemiyetin değer hükümlerinden sıyrılmıyacağı ifade ediyor. Felix Mainx'e dayanarak, dünya görüşü ile dünya tasavvurunun bağdaştırılmasının ilmin olduğu kadar her çağda her insanın manevî vazifesi olduğunu teyid ediyor. Yine aynı zât'a dayanarak spekulatif sistemlerin, düzmece ilmî muhtevalarıyla, aydınlanmanın yol açtığı inanç boşluğunu doldurmağa savaştıklarını belirtiyor. Böylelikle bu düzmece ilmî sistemlerin bir taraftan din kılıfına bürünüp dinin yerine geçmeğe çalışarak derin yaralar açtığını, diğer taraftan da tecrübî ilimlere ilim dışı unsurlar katarak bunların temellerini sarsmış olduğunu ortaya koyuyor.

III. Bölümde, "Tabiat Felsefesinden Biyolojiye geçiş", "Canlıların Bilimi olarak Biyoloji", "Biyolojinin Başlıca Araştırma Kolları", "Canlılara İlişkin Bilimsel Verilerden Kaynaklanan Sorunlar" gibi ana başlıklar bulunmaktadır.

Bu bölümde Dr. Duralı, biyoloji'yi kuran "Akıl yürütme", "Deney", "Varsayım", "Teori", "Sistem", "ilke", "önerme" gibi kavramların tariflerini verdikten sonra morfolojiyi, fizyolojiyi genetiği, embriyolojiyi, ekolojiyi, evolusyonu inceliyor; biyoloji teorilerine bir göz atıyor. Dr. Duralı burada, biyolojide geçen asrın ikinci yarısından beri önemle üzerinde durulan ve son senelerde yine üzerinde yeni münakaşalar açılan bir ikiliği ele alıyor:

Biyolojik olaylarda raslantı (Tedadüf) ve sorumluluk ikiliği, iki zıt anlayış ve iki izah tarzı. Tedadüfü müdafaa eden Crick ve Monod'nun fikirlerini naklettikten sonra araştırmacımız, raslantı fikrinin mutlak olarak kabul edilemeyeceğini, canlının, cansıza nisbetle maddî yapı ve unsur bakımından ilke itibariyle aynı olduğu halde, canlının daha ince ve karmaşık yapıya sahip olduğuna önemle işaret ediyor.

IV. Bölümde "Canlılar Felsefesinin Baş sorunu" kısaca ele alınıyor. Dr. Duralı, kitapta üzerinde dönüp dolaştığı ana meselenin ortaya çıktığını, bu meselenin de bir yüzü ile "Cansız madde ile canlı varlık arasında uçurum" olup olmadığı, öbür yüzü ile bu uçurumu kafasından atamayan araştırmacıların canlıyı asrımızda nasıl dile getirdikleri meselesi olduğunu belirtiyor. "Cansız madde" ile "Canlı Varlık" arasındaki uçurumun çağımız biyolojisinde küçümsenemeyecek derecede çözülmüş olması, bu uçurumun aşılmasında sağlam bir adım sayılabilir. Uçurumun aşılması ise, Dr. Duralı'ya göre varlık felsefesine olduğu kadar, canlılar ilmine de yepyeni bir ufuk açacaktır.

Kitabın sonunda 37 maddelik üç Batı dilinden bir kaynaklar kısmı var. Ayrıca "Adlar ile kavramlar dizini" konmuş.

Dr. Teoman Duralı, memleketimizde ihtisasını biyoloji felsefesi üzerinde yapan ilk felsefecidir. Kitap da bu bakımdan mühimdir. Dr. Duralı'yı dikkatli çalışmasından dolayı tebrik ederiz. Bununla beraber bir kaç hususa işaret etmeden geçemiyoruz:

Böyle biyoloji felsefesi ile ilgili ilk ve mühim bir eser, daha geniş yazılabilirdi. Meselâ son bölüm iki tam sayfa bile değil. Ne zaman başlayıp bittiğini insan farkedemiyor. Bu durumda onu ayrı bölüm olarak ayırmamak daha iyi olurdu. Diğer bir kısım ara başlıklar da böyle. Üç batı lisanına vâkıf olduğu, pek çok âlimin ve filozofun eserini aslından okuyabildiği halde, bazılarının fikirlerini başkalarından nakletmeseydi yani ikinci elden kaynaklara müracaat etmeseydi, daha iyi olurdu.

Son olarak Dr. Duralı'nın kitapta kullandığı dile temas etmeden geçemeyeceğiz. Dil herkesin kendi tercihi durumundadır, bizde terim

anarşisi devam ettikçe, buna son verecek bir otorite bulunmadıkça böylesi ikilikler ve kargaşalıklar devam edip gideceğe benziyor.

Bizim anlamakta güçlük çektiğimiz husus şudur: Acaba bir veya bir kaç Batı diline vâkıf olan kimseler, öğrendikleri dillerde de Türkçede olduğu gibi, hızlı değiştirme, hatta yenilik aşkıyla her 10 senede bir kelimeleri yenileme hevesi görüyorlar mı? Yoksa oralarda bir ilmî otorite dilde birliği ve istikrarı korumakta mıdır?

Kitaptaki bir çok kelimeyi ve kullanışı anlamak oldukça zor oluyor. Meselâ “dile dökmek” (s. 24), “... doğa bilimlerini güden temel sorular” (s. 35), “dökümlenen (s. 36)”, “...dediği bir deyimle açıklamayı dilemiştir” (s. 47) çevresinde dönenip durmuştur. “(s. 50), “... Kalkış noktalarını gerekser” (s. 52) “... Kabulun devriklenmiş şeklinden...” (s. 54, “... topunu dışlaştıırken” (s. 57), “Mekanizm-Teleoloji çatışkısı” (s. 66) “gerçeklenemeyen”, (s. 103), “Eğretileme yoluyla söylenirse...” (s. 104).” buraya dek neyin kovuşturulduğu...” (s. 105)- “...becerme bilgisi” (s. 107) gibi kullanışlar bunlardan bazılarıdır.

Türkçede benim bildiğim kadarıyla “dil dökmek” vardır; “dile getirmek” vardır, ama “dile dökmek” yoktur. Sözlüklerde de bulamadım. İkinci misâlde” “güden” kelimesi de kanaatimce yanlış kullanılmıştır. “Dökümlenmek” de yoktur. “Dökümünü yapmak” vardır; bu da teferruatlı bir izahatı gerektirir. “Dilemek” de yanlış kullanılmıştır. Dilemek, istemektir, ama her istemek, dilemek değildir. Bir şey, bir büyükten dilenir: “Dile benden ne dilersem” gibi TRT spikerleri “dilerseniz” derken muhatabını küçük düşürmüş oluyorlar. İnce mânâ farklarını kaybetmemek lâzımdır. “... dönenip durmuştur” kullanımında “dönenmek”ten bir şey anlaşılmıyor, belki ne kastedildiği seziliyor. “Dönüp durmak” yerine kullanılmış olabilir; fakat “Dönüp Durmak” mastarını atmak, yenilemek ihtiyacını mı duyuyoruz? Türkçe olan ve herkesin bildiği, anladığı, kullandığı kelimeleri, terimleri, yenilemek, değiştirmek ihtiyacı nereden doğuyor?

“... Kalkış noktalarını gerekser” kullanımında “gereksemek” tarzında bir kullanım yoktur. Gerekli görmek, lüzumlu görmek, ihtiyaç duymak, gibi kullanışlar varken, “gereksemek” fülü de isabetli kullanılmamıştır. “...devriklenmiş şekli...” ibaresi de isabetli değildir. Çünkü “Tersine çevirmek, ters döndürmek”, “Ters dönmek” gibi kullanışlar mevcuttur. Bunun gibi “çatışma” kelimesi varken bunu “çatışkı”ya çevirmeye hacet yoktur. “Çatışma” kelimesini biz beğenmiyorsak, ve bunu çatışkı’ya çeviriyorsak, bir kaç sene sonra onu da değiştirenler

çıkacaktır. "Gerçeklenmek", yerine "doğrulanamayan" veya "gerçekleştirilemeyen" demek daha isabetli olurdu. "Egretileme oluyla söylenirse" ibaresinden bir şey anlamak zordur. "Kovuşturmak" bu gün "Tahkikat yerine kullanılmaktadır: bu da daha çok adli ve hukukî bir tâbirdir.

"Becerme bilgisi" "Savoir-faire" yerine kullanılmış; yanılmıyorsam buna "Becerebilme" "yapabilme" demek daha doğru olurdu.

Ayrıca "Contingence" "karşılığı" "olasılık" (s. 51) kullanılmış ki buna iştirak etmek de mümkün değildir. Çünkü "olasılık" "possibilité" karşılığı olarak kullanılmaktadır. Contingence ile possibilité ise tamamen farklıdır. Farklara daha da dikkat etmek, kavramların taşıdığı mânâları kaybetmemeye çalışmak, düşünce ve kültür hayatımız için lüzumludur.

Bütün bunlarla birlikte Dr. Duralı'yı bu güzel ve sahasının tek çalışmasından dolayı tekrar tebrik ederiz; bizleri bu yeni sahada daha çok aydınlatacak yeni yeni kıymetli eserler vermesini dileriz. Onun derin ve geniş bilgi hamûlesinden yüksek çalışma azminden ve iradesinden, kuvvetli dinamizminden ve idealizminden daha fazla şeyler beklemek hakkımızdır.